

pany, V. *topar, tapar* *Tupar, tupa-someres, tupatup*,
V. *topar* *Tupè, tupell*, V. *tupera, tupet*

TUPI, mot germà de l'oc. ant. i mod. *topin*, fr. dial. *to(u)pin* i al. antiq. *töpfen* (avui *topf* 'pot', 'olla': d'origen incert, probablement pre-romà, potser relacionat amb POT; i, en tot cas, en germànic no és més antic que en les nostres llengües, potser al contrari. □ 1.^a doc.: *topí*, 1341; *tupí*, Lab. (i un cop, 1390).

En realitat s'hauria de grafiar *topí*, com consta quasi pertot en els textos més o menys antics, i és la pronúncia general en tots els parlars que no han neutralitzat les dues vocals (fora dels que tenen *o-i* > *u-i*): única excepció vella és «un parell de *tupins*» en un doc. de Vic de 1490, *AlcM*, data i lloc en què ja es pot esperar neutralització (i més davant *i*); i tres docs. rossellonesos de *tupina* en els anys 1380, on ja es pot dir el mateix; i com sigui que estan en baix llatí, hi pot haver llatinització de *o* en *u*.

Altrament les dades més antigues són: «un *topí*» a. 1341, «un *topí* de terra» 1375, «*topins* mesallals --- meallals ---» 1398, *InuLC* (s. v., cf. s. v. *mallal*), i l'*InuLC* n'hi afegeix encara quatre més, totes amb *o*, dels anys 1386, 1384, 1388 i 1390. Del femení ja «8 inter ollas et *topinas* terre» 1363, *topina* en doc. en cat. de 1396, *tupina* en docs. en llatí de 1380, 1381 i 1385 (*InuLC*, s. v. i s. v. *olla*). L'*AlcM*, ultra la citada escr. vigatana de 1490, n'addueix una de Bna. de *topins de terra* de l'any 1429; i una altra dels mateixos mots i forma, de 1662.

És clar que se'n podrien trobar moltes més; per exemple llegeixo «per lo *topí* del oli, 5 <trals i> 17 <sous>» en uns comptes de l'Alt Pallars, de l'any 1806 (Estáis, arx. de Joan Lluís Pa., 25v^o). Val a dir que el nom d'una cosa així no és fàcil que aparegui en literatura; però era conegut, i usat, pels hàbils traductors catalans del *Decameron* (1429): tant que, per un malentès, cregueren veure-l'hi: allà on el Boccaccio parlava de 'rates' (it. *topi*), un pintor de parets diu «feu-me la lum --- fins que yo haja feta la coha en aquest *topí*, e puys respondré-us» (VIII, § 9, 489.7).

Els lexicògrafs no el recolliren fins a OPou: «VAXELLA DE LA CUYNA: olla de aram estanyada ---, olla ---, olleta ---, *topí*, *topinet*: olla, auxilla, ---» (*TbPu.*, any 1575, 227), d'on passa a Lacav. («*topí* o olleta, V. *olla*»), Belv. i Lab. 1840 ---; aquest és el primer que sense ometre la còpia de la forma tradicional, fa un altre articlet amb la grafia menys bona: «*tupí*: puchero, olleta»; i és la que va seguir el *DOrt.* i el *DFa.*; recordo que el meu mestre m'havia dit que ho rectificaria, o m'ho escriví els a. 1947-8; i potser val la pena, essent la *o* tan predominant en els textos i parlars que distingeixen.

En la llengua moderna el mot segueix ben conegut pertot, però no té ús popular a les Illes ni n'hi hem trobat mai notícia (ni en els *DFgra.* i *Damen.*; i el menorquí FebrCard. ometé el mot, que trobava en el seu guia Belv.). Quasi no es pot dir que sigui val., per bé que l'Escríg, 1851, inclou «*topí*, V. *perol*, 2.ª ac., olla, puchero, vasiija, jarra»), però en tot cas és ben

usual en el Maestrat i Ports de Morella: a Vallibona m'explicaven que ve d'això el nom del «Coll del *Topinet*» («é redó com un *topí*» (1961); un coneixedor del saber del poble recomana «un *topí* de *sopes bullides* para los viejos y estómagos delicados» a la bona i popular revista de Morella, «Vallivana» (IX-1962, p. 4); i encara que no es vagi publicar la *T* del *Vocab. del Maestrat* de GaGirona, ell l'hi usa com a ben conegut: «*esquellot* de *topí* o d'olla: el que sòl dur en figura d'olla el molt ---».

En el Princ. és d'ús general pertot: vegeu-ne descripcions i moltes dades locals dels corresponsals de l'I. E. C. en el *Vocab. de la Casa*, del *BDC* xx, 237; en el CpTarr., Montoliu concreta el «*tupí* de presa, molt petit, dins els qual només cap l'aigua necessària per a desfer una presa de xocolata» (*BDC* vi, 51); detalls sobre els *tupins* fabricats a Blanes i a Breda o la Selva del Camp, en *BDC* XIII, 49; ix, 81; amb gravat, XIII, 62. En el domini rossellonès-cerdà em consta també com a usual; en el Capcir, p. ex., i ja arran de Cerdanya, hi ha la *Font del tupí*, vora la carretera dels Angles a Montlluís (1960).

És clar que en aquests dominis tota *o* àtona sona *u*. En el domini cat. occid. també té bastant d'extensió el tancament quan va davant d'una *i* tònica. És el cas de Cardós i Vall Ferrera (*EntreDL* II, 42, § 14); allà el mot i la cosa són molt usuals: en particular designa l'atuell de munyir la llet, Àreu, Tavascan; però tant en aquestes com en les enquestes de Tor i de Farrera, també parlaren de *tupins* amb altres usos, quasi sempre amb una *u* neta, fora d'un dels dos informants d'Àreu, que ho pronuncià amb vocal intermèdia entre això i *o* (1932.4).

Al migdia també vaig sentir *tupí* en un poble de l'esquerra de la Ribera de l'Ebre (Rasquera, 1936). Fora d'això consta amb *o* per tot el català occidental. *Topí* 'un tupí' a Calaceit (Casacuberta 1927, enquesta per l'*ALCat.*, n.º 265). A Tortosa, en la festa de Sant Antoni: «--- los Maijordoms / i Sagristants fan la capta: / Que n'arreglegen de trastes!: / quadrets, cànte(r)s, cansalada, / surracs, *topins*, ferradures, / peücs, còrdes de guitarra / ---», Moreira (*Folk. Tort.*, 490, 12f.). A Ribagorça Krüger anotà *topí* a Calbera com a atuell de munyir (*VKR* VIII, 67). De Pradell d'Urgell *AlcM* recull la dita proverbial «que no passo Sant Crispí no posos les olives al ---» (i encara que ho grafii normalitzant amb *u*, la pron. que dona de Pradell és *topí*); en definir *cassol* (en el vol. III) com a «espècie de *topí* de metall amb un mànec llarg», es refereix a quatre poblacions del cat. occidental Sud; i el mot els el devien dir amb *o* amb aquesta definició (si més no en una de les quatre poblacions, Gandesa, com reconeixen en l'article *tupí*).

Un parell d'accs. secundàries, per comparació de forma: «rodona de cordes que hi ha al capdamunt del car» de la barca de bou o de vaca, StPolM (1929). La 'testa, la closca' nom pejoratiu del cap dels homes i dones: el vell trabucaire moribund sollicita el cop de gràcia a l'escamot dels seus atacants: «només demano confessió per l'ànimeta y, en acabat, un bon truc